

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI-V

**DİNLER TARİHÇİLERİ GÖZÜYLE
TÜRKİYE'DE MİSYONERLİK**

TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI

TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİ

Yayın No: 5

ISBN: 975 - 94505 - 5 - 0

**Bütün Yayın Hakları Türkiye Dinler Tarihi Derneği'ne Aittir.
Birinci Baskı: Kasım 2005, 700 adet**

ORTA VE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE MİSYONERLİK FAALİYETLERİ*

Cengiz BATUK**
Süleyman TURAN

Giriş

2001 yılında yayınlanan “global diagram”da dünya misyonu için varolan kaynaklar, kiliseler, işçiler (workers), kuruluşlar, ajanslar, medya, edebiyat, radyo/TV, bilgisayar, internet ve para olarak sayılır ve Türkiye bu diagrama göre “the unevangelized world” olarak nitelendirilmekte ve hedef ülkeler arasında yer almaktadır.¹ Operation World ise, Türkiye’nin 80 ilinden yalnızca 24’ün de etkin olduklarını 56’sında ise worker ya da gruplardan hiç kimsenin bulunmadığını belirterek iki bölge için dua ve yardım ister. Bu bölgeler Kürtlerin yaygın olarak yaşadıkları yer olarak nitelendirdikleri Doğu bölgesiyle Lazların yaşadığı bölge olarak adlandırdıkları Karadeniz Bölgesidir. Karadeniz Bölgesini, ulaşılması gereken bölge olarak listelerine alan misyonerler hedef kitle olarak da üniversite öğrencilerini, çocukları, etnik Müslüman azınlıkları ve İran gibi ülkelerden göç eden insanları gösterirler.² Bu çalışmada 19. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz Bölgesinde faaliyet gösteren misyonerler ve onların etnik Müslüman azınlık olarak nitelendirdikleri bölgede yaşayan halklar üzerindeki faaliyetleri incelenecektir.

Karadeniz Bölgesinin Etnik – Dinî Yapısı ve Misyonerlik Faaliyetlerinin Tarihi

Karadeniz sahilleri ideal geo-stratejik yapısı nedeniyle arkaik dönemlerden itibaren farklı din ve dile sahip insan topluluklarının buluşma ve yerleşme yeri olmuştur. MÖ 2000’lerden itibaren Giresun ve Trabzon sahilleri gibi yerleşime olanak veren yerler öne çıkmaya başlar.³ İonyalılardan Perslere, Kimmerlerden Pontuslulara kadar pek çok kavme ev sahipliği yapar.⁴ Karadeniz Bölgesinde öncelikle Samsun ve civarı daha sonra da 1461’de Trabzon’un fethedilerek Trabzon Rum Devleti’nin yıkılmasıyla bölge tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına girmişse de bölgenin İslâmlaşması ve Türkleşmesi daha eski dönemlere dayanmaktadır. Karadeniz sahiline gelip yerleşen pek

* Bu alan araştırması, Cengiz Batuk ve Süleyman Turan tarafından yürütülmüş olup Cengiz Batuk tarafından sunulmuştur. Araştırmalar sırasındaki yardım ve desteklerinden ötürü Doç.Dr. Mahmut AYDIN, Yrd.Doç.Dr. Nebi GÜMÜŞ ve Harun KAHVECİ’ye teşekkür ederiz.

**KTÜ Rize İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlileri.

¹ David Baret & Todd Johnson, “Global Diagram 24” *World Christian Trends*, William Carey Library, 2001, <http://www.globalchristianity.org/gd/gd24.pdf>.

² Patrick Johnstone & Jason Mandryk, *Operation World, 21st Century Edition*, Center for World Mission, International Research Office, Virginia, 2001, s.636.

³ Mehmet Yavuz Erler, “Pont Aşaena (Kara Deniz)” *Rapor: Misyonerlik ve Pontusçuluk*, Türk Ocakları Samsun Şubesi, Yayın nu:3. Samsun, 2002. ss.58-59.

⁴ Karadeniz Bölgesinde yerleşmiş olan etnik topluluklarla ilgili olarak bkz. Mehmet Bilgin, “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, ss.47-87.

çok kavim arasında Orta Asya'dan gelen Türk boyları özellikle Çepniler dikkat çekmektedir. Türk boylarının bölgeye yerleşmeleri İslâm öncesi döneme kadar uzanmakla birlikte Müslüman Türklerin bölgeye göçleri ve yerleşmeleri sürekli devam etmiştir. 1204'te Trabzon Rum Devleti kurulduğunda bile bu devletin etrafının çok sayıda Türkmen boylarıyla kuşatılmış olduğu ve nüfusun önemli bir bölümünün Türk olduğu bilinmektedir. İlerleyen süreçte bu Türkleşme Trabzon'un fethini daha kolay bir hale getirmiştir. Shukorov gibi bazı tarihçilere göre fetih öncesinde Trabzon Rum Devletinde günlük hayat büyük oranda Türkmen boylarının kontrolü altındaydı.⁵

Bu tarihten önce ve sonrada bölgede pek çok farklı etnik grup bir arada yaşamaya devam etmiştir. Bugün de bölgede Türkçe'nin dışında Lazca, Gürcüce, Rumca, Çerkezce ve Abhazca gibi diller konuşulmakta olup farklı gelenekler bir arada yaşamaya devam etmektedir. Her ne kadar farklı etnik kökene mensup insan toplulukları olsa da bugün bölgede İslâm'ın dışında bir dinden genel anlamda söz etmek mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni Kurtuluş savaşı ve sonrasında bölgede yaşayan Ermeni ve Rumların gerek bölgeyi kendiliğinden terk etmeleri ve gerekse mübadele sırasında zorunlu olarak Yunanistan'a göç etmeleridir. Hıristiyan Rumların tamamı bölgeyi terk etmişlerdir. Dolayısıyla günümüzde bölgede farklı etnik topluluklar vardır ve halk arasında farklı diller konuşulmaktadır. Ancak bu insanların tamamı - resmî kayıtlara göre- Müslümandır. Yalnız son dönemlerde bölgede yetişen bazı insanlar bu etnik kimliklerini de öne çıkararak Türk ve Müslüman kimliğinden duydukları rahatsızlığı dile getirmekte ve kendilerinin Müslüman olmadıklarını da ifade etmektedirler.

Karadeniz bölgesi bu etnik yapısı ve konumu gereği pek çok ülkenin gündeminde olmuştur. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde yoğunlaşan misyoner faaliyetlerinin bu bölgeyle de yakından ilgilendiği görülmektedir. Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren ilk misyonerler daha çok bölgedeki Ortodoks Rum ve Ermeniler ve az miktardaki Katoliklerle ilgilenerken onların etnik kimliklerini öne çıkarıcı propagandada bulunmuşlardır. Bu arada bölgede savaşlar nedeniyle yeterince eğitim alamamış, yeterince din adamı ve öğretmene sahip olmayan bölge halkıyla da yakından ilgilenerken misyoner propaganda yapmışlardır. Bu bağlamda gerek azınlıklar ve gerekse Müslüman Türklerle yakından ilgilenen bir okul dikkatleri çekmektedir: Merzifon Amerikan Koleji.⁶

Doğu Karadeniz Bölgesindeki Misyonerlik faaliyetlerinin özellikle 1863 yılında Merzifon'da açılan Amerikan Ruhban Okulu'yla örgütsel olarak başladığını söyleyebiliriz. Okul 1881'de orta dereceli okul iken 1886'da ise koleje dönüştürülmüş ve genel eğitim verilmeye başlanılmıştır. Okulun her türlü masrafı Amerikalılarca karşılanmıştır. Okulda İngilizce, Fransızca, Türkçe, Ermenice ve Rumca okutulmakta olup Ermenice eğitimine özel önem verilmiştir. Kolejde Fen Bilimleri ve genel kültür derslerinin yanı sıra Hıristiyanlık tarihi ve felsefesi ile Ermeni ve Yunan mitolojileri gibi dersler okutulmaktaydı. Kolejin verdiği eğitim, meyvelerini 19. yüzyılın son

⁵ Rustam Shukurov, "Turkish Speaking Byzantines of the Pontos", *Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, ss.99-109.

⁶ Merzifon Amerika Koleji ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İlknur Polat Haydaroglu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, ss.128-139.

günlerinde vermeye başlar. 1893'te Ermeni komitacıların çıkardıkları olayların Merzifon Amerikan Koleji'ndeki bazı öğretmenlerce yönlendirildiği ortaya çıkar. Kimlikleri tespit edilen iki öğretmen yakalanır ve tutuklanırlar ancak Amerikan ve İngiliz Hükümetleri serbest bırakılmaları için Osmanlı Devletine çok yoğun baskı uygularlar. Kolejin olumsuz faaliyetleri sadece bu olayla sınırlı değildir.⁷ Okul, Karadeniz bölgesinin sahil şeridinde ve aynı zamanda Amasya, Tokat ve Sivas gibi iç bölgelere kolayca ulaşmayı sağlayacak stratejik bir noktaya kurulmuştu. Kuşkusuz Merzifon, Sinop – Artvin bölgesinin aynı şekilde Amasya, Tokat, Erzincan bölgesinin İstanbul ve Ankara'ya ulaşım güzergahı üzerindeki bir şehirdi. Bu stratejik öneminden ötürü sonraki yıllarda buraya Amerikalılarca bir Radar istasyonu ve Üs kurulacaktı.

Merzifon Amerikan Koleji'nin Karadeniz Bölgesine dönük faaliyetleri Ermenilerle sınırlı değildi. Nitekim 1904'te burada kurulan Pontus Cemiyeti, Osmanlı Devletindeki ilk Pontus derneği olma özelliğine sahiptir. Bilindiği üzere Ermeni ve Pontus cemiyetlerinin faaliyetleri salt propagandanın çok ötesine taşmış ve silahlı çetelerle Karadeniz Bölgesinde terörist eylemlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla ilk dönemlerinde dinsel eğitime ve propaganda yapan okul, sonraki dönemlerde ayrılıkçı hareketlerin üssü konumuna yükselmiştir. Bu ise misyonerlikle siyasal yapılanmaların birbirinden bağımsız olmadığına en önemli göstergelerindendir. 1920'nin sonlarında okula yapılan bir baskında okulun Rum ve Ermeni çetelerine silah ve mühimmat sevkiyatında kullanıldığı görülmüş ve ele geçirilen dokümanlardan Pontusçuluk ve Büyük Ermenistan idealleriyle ilgili faaliyetler yürüttükleri anlaşılmıştır. 1924'te ise okulun faaliyetleri tamamen durdurularak kapatılmıştır.⁸

Merzifon Amerikan Koleji, stratejik konumu nedeniyle misyonerlik ve ayrılıkçı hareketlerin merkez üssü konumundaydı ancak bölgedeki tek okul değildi. 19. yüzyılın sonlarında Karadeniz sahillerinde faaliyette bulunan pek çok okul dikkat çekmektedir. Bu okulların bir kısmı azınlıklara tanınan haklar sonrasında açılan azınlık okulları olmakla birlikte büyük bir bölümü misyonerlik ve ayrılıkçı faaliyetlerle doğrudan ilgili olmuşlardır. Bu bağlamda Trabzon çevresinde faaliyette bulunan Rum ve Ermenilere ait okulların dışında, Fransız ve Amerikan Okulları da olduğu görülmektedir. Bu okulların büyük bir kısmında ders veren öğretmenler genellikle din adamlarıdır. Örneğin 1864'te Roman Katolik Ermeni kadınlarının öncülüğünde Trabzon'da açılan bir okulda 7 rahibe öğretmen görev yapmakta olup 103 kız öğrenciye eğitim vermekteydiler. Şayet rakamlar doğruysa Trabzon il genelinde –bu dönemde Canik (Samsun), Ordu ve Giresun'un Trabzon iline bağlı kaza durumunda olduğu unutulmamalıdır- 461 okulun faaliyette olduğu ve buralarda Müslim ve gayrimüslim 23.006 öğrencinin okuduğu kaydedilmektedir.⁹

Merzifon Amerikan Koleji ile başlayan okullar ve Pontus derneklerinin faaliyetlerinin sonuç verdiği görülmektedir. İnebolu'da Amerikan Rum göçmenlerinden

⁷ Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 10, 2001, ss.27-29.

⁸ Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" s.29; Abdülkadir Yuvalı, "Ermeni İsyanlarında Misyoner Okulların Rolü" *Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi* <http://strateji.cu.edu.tr/ERMENI/05.asp> (06.04.2004).

⁹ Hüseyin Albayrak, "19. Yüzyılda Trabzon'da Azınlık ve Yabancı Okullar", *Uluslararası Tarih ve Dil Sempozyumu 3- 5 Mayıs 2001*, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, ss.413-440.

rahip Klematios tarafından tesis edilen Türkiye'deki ilk Pontus ictimagâhı ve Merzifon'daki ilk Pontus cemiyetinden (1904) sonra 1908'de Samsun'da "Müdafaa-i Meşrute" daha sonra da "Mukaddes Anadolu Rum" cemiyetlerinin kurulmasıyla Pontus teşkilâtı genişletilmiş, Batum'da İnebolu'ya kadar olan Karadeniz bölgesinde bir çok şubeler oluşturulmuştu. II. Meşrutiyetin ilânıyla İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi de faaliyetlerini artırmaya, Trabzon'da Yunanlılık propagandası yapmaya başlamıştı. Gerek bu faaliyetler ve gerekse yukarıda bahsettiğimiz okulların faaliyetleri neticesinde Meşrutiyetin ilânından sonra Yomra, Maçka, Tonya, Şarlı nahiyelerinde Müslümanların dinden çıkmaya başladıkları görülmüştür. Yapılan incelemede bölgede Ortodoksların her tarafta var oldukları, her köye papaz gönderdikleri, kilise ve manastırlarının faaliyette olduğu, buna karşılık İslâmiyeti halka telkin edecek en ilkel bir kurumun bile olmadığı, bir çok yerde hoca ve imamların bulunmadığı görülmüştür.¹⁰

Bölgede Faaliyet Gösteren Yerel/Ev Kiliseleri ve Misyon Faaliyetleri

Kurtuluş Savaşı sonrasında özellikle mübadele nedeniyle bölgedeki Ermeni, Rum vb. Hıristiyan azınlıkların göçü sonucunda kilise ve manastırların faaliyetleri durmuştur. Şu an bölgede faaliyette olan iki tarihî Katolik kilisesi mevcuttur. Bunlar Samsun *Mater Delarosa* ve Trabzon *Sancta Maria* kiliseleridir. Her iki kiliseyle ilgili bugüne kadar yapılmış olan çalışmaların da gösterdiği gibi bunlar kendi bölgelerindeki misyonerlik/Katolik misyonerlik faaliyetlerinin merkezi durumundadırlar. Bunların dışında bölgedeki Rum Ortodoks kilise ve manastırlarıyla Gürcü Ortodoks kilise ve manastırları kapalı ve birçoğu harabe durumunda ya da farklı amaçlarla kullanılmaktadır.¹¹

Karadeniz sahiline dizilmiş olan irili ufaklı kentleriyle dikkat çeken bölgede özellikle sahil şeridindeki yerleşim birimlerinin birbirine oldukça yakın olması, seyahatleri ve kentler arası iletişimi canlı tutmaktadır. Bölgenin en önemli merkezi konumunda olan Samsun, gerek coğrafi özellikleri ve gerekse jeopolitik konumu nedeniyle sürekli dikkat çekmiştir. Ayrıca Samsun limanı ve uluslar arası havaalanı ile dünyayla çok rahat ulaşımın sağlandığı bir şehir olma özelliğindedir. Şehrin bu ve benzeri özelliklerinden ötürü son yıllarda, özellikle Güney Kore ve Çin asıllı, genellikle Amerikan vatandaşı Protestan misyonerlerin faaliyetleri dikkat çekmektedir.

Samsun şehir merkezindeki Katolik *Mater Delarosa* Kilisesi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyette olup daha çok limana gelen yabancı gemilerdeki gemicilerin ibadet ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulduğu ifade edilmektedir. Zaman zaman kapalı kalan, 1980'lerde Bulvar yolu yapımı sırasında yol güzergâhındaki diğer binalar gibi yıkılmak istenen ama çeşitli engellemeler sonucunda yıkılmayan bu Kilise halen faaliyette olup Fransa, Strazburg Başpiskoposluğunun denetimi altında faaliyet göstermektedir. Samsun merkezli Katolik misyon faaliyetlerinin merkezi konumundaki bu kilisenin rahibi Pierre Brunissen, oldukça aktif bir misyonerdir. Hiçbir şekilde

¹⁰ Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, ss.31-32.

¹¹ Örneğin Gürcü Ortodoks Kilise ve Manastırlarının bugünkü durumları için bkz. Chris Hellier, "Türkiye'nin Unutulmuş Gürcü Kiliseleri", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Temmuz - Ekim 1993, sayı:4-5, ss.19-21; Ahmet Külekçi, "Yusufeli Bölgesinde Bazı Tarihi Anıtlar", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Ocak - Mart 2000, sayı:35, ss.14-15.

misyonerlik faaliyetinde bulunmadığını söylemesine rağmen Brunissen, bir çok kez faaliyetleri ve çocuklarına dinî telkinde bulunduğunu iddia eden ailelerin şikayetleri üzerine soruşturma geçirmiştir. Kiliseye öncelikle yabancı dil öğrenme amaçlı olarak giden gençlerden bir kısmını etkileyerek Hıristiyan olmalarına vesile olduğu ve yaklaşık otuz kişilik bir cemaatinin olduğu tahmin edilmektedir.¹² Kilisenin ismi kapısındaki tabelasında 1999'un ilk aylarına kadar İtalyan Katolik Kilisesi şeklinde iken 1999'da İtalya'ya dönük tepki ve protesto hareketlerinin Samsun'daki merkezi olarak Kilisenin seçilmesi, Brunissen'i rahatsız etmiş ve alelacele tabelayı değiştirerek "İtalyan" kısmını kaldırmıştır. Oldukça dikkatli bir misyoner olan Brunissen, ısrarla ülkenin birlik ve bütünlüğüne saygılı olduğunu söyleyerek kurduğu ikili ilişkilerle kendisine rahat bir ortam yaratma çabasına da girmektedir. Bu bağlamda Mersin'de bayrağa karşı yapılan saygısızlık sonrasında dükkanlarının ve evlerinin camlarına bayrak asan Samsunlular gibi o da kiliseye bayrak asmıştır.¹³ Yine halka yakın ilişkilerini sürdürmek için Ulugazi Mahallesiindeki Cami inşaatının temel atma törenine katılmıştır.¹⁴ Doğrusu bu davranışlarında ne kadar samimi olduğunu bilmiyoruz. Gerçekten de art niyet taşıyor olabilir. Ancak gerek faaliyetleri ve gerekse faaliyetleri nedeniyle geçirdiği soruşturmalar esnasında bu ilişkilerini kullandığı, zor durumda kaldığında bu tarz vesilelerle iletişim kurduğu kişilerin kendi lehinde şahitlik yapmaları talebinde bulunduğu da bilinmektedir.

Peter Brunissen'in kilisesine zaman zaman başta Fransa olmak üzere çeşitli Katolik ülkelerden din adamları ve yetkilileri gelmektedir. Öncelikle kilise ve Fransız papazı ziyaret amacı taşıdığını söyledikleri bu ziyaretlerle Samsun ve Trabzon'daki Katolik kiliselerin denetlemekte, papazların sorunlarıyla yakından ilgilenmektedirler.¹⁵

Katolik misyonerlik dışında bölgede Protestan gruplar da yoğun misyonerlik faaliyetinde bulunmaktadır. Hatta kendisinin misyonerlik faaliyeti yapmadığı mütevazı bir din adamı olduğunu söyleyen Samsun Katolik Kilisesi rahibi Brunissen, Samsun ve civarında asıl ve etkin misyonerlik faaliyeti yürütenlerin Protestanlar olduğunu, fakat onların resmî bir kuruluşları ya da kiliseleri olmadığı için misyonerlik faaliyetlerinden rahatsızlık duyanların görünür bir kurum olarak kendi kiliselerine yöneldiklerini söylemekte ve ciddî bir hata yapıldığını düşünmektedir. Brunissen, Protestan grupların faaliyetlerinden kendisinin de rahatsızlık duyduğunu ifade etmektedir. Bölgedeki Protestan grupların öne çıkan iki tanesi Ankara Kurtuluş Kilisesi ve İstanbul Presbiteryen Kilisesidir. Ankara merkezli Kurtuluş Kilisesiyle irtibatlı oldukları düşünülen genellikle Kore ve Çin asıllı Amerikan vatandaşları yabancı dil okulları ve kurslarda İngilizce öğretmeni, meslek edindirme ve uluslar arası eğitim merkezlerinin temsilcileri olarak ya da ticarî bir şirketin temsilcisi statüsünde bölgeye yerleşerek buralarda sempatican bir kitle ve yerel bir cemaat oluşturduktan sonra geri çekilmektedirler.¹⁶ Pavlus'un misyoner stratejileri arasında yer alan yerel kiliseler

¹² Mahmut Aydın, "Çağdaş Misyoner Yöntemleri ve Türkiye'deki Misyonerlik Yöntemleri", *Misyonerlik ve Pontusçuluk*, Türk Ocakları Samsun Şubesi, Yayın nu:3, Samsun, 2002, ss.49-50.

¹³ Radikal Gazetesi, 25.03.2005.

¹⁴ Zaman Gazetesi, 10.06.2003.

¹⁵ Şinasi Gündüz, "Misonerlik ve Hıristiyan Misyonerler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, c.2, sayı:1, s.17.

¹⁶ Gündüz, "Misyonerlik", *Rapor: Misyonerlik ve Pontusçuluk*, s.18.

oluşturarak misyon faaliyetlerini onlara bırakma taktiği çerçevesinde faaliyet göstererek hızla yerel kilisenin oluşması yönünde girişimlerde bulunmaktadırlar.¹⁷ Bu faaliyetler bağlamında Samsun'da paravan bir eğitim kuruluşunun temsilcisi olarak bulunan Çin asıllı Amerikan vatandaşı David E. Wong, 1997-1999 yılları arasında faaliyet göstermiştir. İyi İngilizcesi nedeniyle özellikle üniversite çevreleriyle yakın temas kuran Wong, bölge hakkında bilgi toplamanın yanı sıra ciddi misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş ve tepkiler alıp deşifre olduğunda ise Samsun'u ve Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Wong'dan sonra 2002'den itibaren aynı eğitim kuruluşuna farklı bir eleman gönderilmiştir.¹⁸

Tüm bu ve benzeri çabalar, sonunda meyvesini vermiş, Samsun'da resmen olmamakla birlikte fiilen bir Protestan kilisesi faaliyetine başlamıştır. Samsun Atakum mevkiinde, ev kilisesi tarzında faaliyet gösteren "Agape House/Kilisesi"¹⁹, resmen faaliyette olan bir kilise olma çabası içerisinde olmasına rağmen yerel belediyenin ruhsat vermemesi nedeniyle faaliyetlerine gayri resmî olarak devam etmektedir.²⁰ Yunanca bir kelime olan Agepe, ilkçağ Yunan düşüncesinde karşılık beklemeksizin hissedilen tinsel bir temeli olan aşk anlamında bir kelime iken, Hıristiyan düşüncesinde Tanrıya duyulan "yüce sevgi" için kullanılmaktadır. Yeni Ahit'te 116 kez geçen bu kelime Tanrı'nın insana olan ilgisini ve kendi oğluna karşı sevgisini ifade eder.²¹ İki katlı müstakil bir binada faaliyet gösteren ev kilisesinin kapısında sadece "Agape House, Logos Limited Şirketi" yazısı yer almakta ve kilise ibaresi bulunmamaktadır. Ancak kilisenin internet sitesinde hem Agape House hem de Samsun Agape Kilisesi ismi kullanılmakta ve şirketten söz edilmemektedir. Edindiğimiz bilgilere göre şirket paravan olarak kullanılmakta olup bina içerisinde öğrencilere dönük olarak hazırlanmış bir kütüphane ve internet salonu yer almaktadır. Öğrencilerin kütüphaneden yararlanması ücretsizdir. Bu nedenle de mahalleden gençlerin sık sık Agape House'a gittikleri ifade edilmektedir.

Samsun Agape Kilisesi, kilisenin pastörü olan M. Orhan Pıçaklar/Ant'ın liderliğinde faaliyet göstermektedir. Genelde Kalvinist yazılar yazan M. Orhan Pıçaklar/Ant'ın iyi bir Hıristiyan eğitim aldığı yazılarından anlaşılmaktadır.²² Aynı zamanda Hıristiyan teolojisi üzerine akademik olarak eğitim görmek isteyen

¹⁷ Pavlus'un önemli bir misyon stratejisi olan yerel kiliseler oluşturarak misyon faaliyetlerini onlara bırakmayla ilgili olarak bkz. Süleyman Turan, *Pavlus'un Misyon Anlayışı*, K.T.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2004, ss.132-134.

¹⁸ Aydın, "Çağdaş Misyon Yöntemleri ve Türkiye'deki Misyonerlik Yöntemleri", s.50.

¹⁹ Samsun Agape Kilisesi'yle ilgili olarak kilisenin ilgili internet sitesine bkz. <http://www.agapehouse.biz> (15.09.2005).

²⁰ Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum çerçevesinde çıkartılan 4928 sayılı 'Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'la 3194 sayılı İmar Kanununun Ek-2. maddesinde yer alan "cami" ibareleri "ibadethane" olarak değiştirilerek farklı dinlere mensup olanların ibadethane açmalarına imkan sağlanmıştır. Bu çerçevede Samsunlu protestan gruplar kilise açmakla ilgili gerekli mercilere başvurularda bulunmuşlardır. Konuyla ilgili bir soru önergesi ve İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun 03.03.2005 tarih ve B.05.0.İLİ-00.60001.617.2-1309sayılı cevabına bkz. 7-4726s.pdf ve 7-4726c.pdf <http://www.tbmm.gov.tr> (12.08.2005).

²¹ Sadık Kaya, *İnançlar Sözlüğü*, Ankara, 2004, Kitap I, ss.115-116.

²² M.OrhanPıçaklar/Ant'ın yazıları, dönem ödevleri ve tezleriyle ilgili olarak bkz. http://www.agapehouse.biz/calvinizim/index_John_Calvin.htm; <http://www.hristiyan.net/hristiyanazarlar/policep.htm>; http://www.incilturk.com/Calvinizim/index_John_Calvin.htm

Hıristiyanlar için açılmış olduğu ifade edilen, önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora programları bulunan ve bir açık öğretim kuruluşu olan Miami International Seminary (Miami İlahiyat Fakültesi)²³ adıyla faaliyet gösteren kuruşu da Türkçe ders notları hazırladığı da görülmektedir. İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Türkçe olarak dört dilde eğitim veren bu kuruluşun varlığı bile Türkiye'ye dönük ciddi misyoner faaliyetlerinin bir göstergesidir. M. Orhan Pıçaklar/Ant'ın gerek sanal düzlemde chat ve forum sayfaları aracılığıyla gerekse birebir temaslara misyonerlik faaliyetlerinde bulunduğı ve takibat altında olduğu emniyet güçlerince de doğrulanmaktadır. Agape Kilisesinin internet sitesinde Hıristiyan olan Türklerin anılarının bir araya getirildiğı "tanıklıklar" adlı bir sayfa oluşturulmuştur.²⁴ Bu web sayfasında yer alan "Kim Demiş ki Ölüler Dirilmez Diye?" başlıklı bir yazıda Sena Akgün, Hıristiyan olma sürecini ve Orhan Pıçaklar/Ant'ın kendisini nasıl etkilediğini anlatmaktadır. Yazıda, İmam Hatip Lisesi mezunu olduğunu söyleyen, başörtüsü sorunundan dolayı kazandığı Çapa Tıp Fakültesi'nde okuyamayarak bir Avrupa ülkesine gittiğini, gitmeden önce tanıştığı Orhan Ant'a önceleri onu Müslüman yapma niyetiyle yaklaşmış olmasına karşın olağanüstü sempati duyduğunu, yurtdışında da yalnızlık duyduğu bir günde bir kiliseye gittiğini ve çarmıha gerilen İsa figüründen etkilenecek ağıladığını, daha sonra Mel Gibson'un Tutku (Passion) filmi izleyince duygularının zirveye ulaştığını, akabinde Orhan Ant'la temasa geçerek kendisine Hıristiyanlığı anlatmasını istediğini ve sonunda da Hıristiyan olduğunu ifade etmektedir. Sena Akgün, Orhan Ant'la ilk diyaloglarından itibaren kendisine son derece sabırlı ve sempatik davrandığını ve kendisini "nakış nakış işlediğini" de kaydetmektedir.²⁵

M. Orhan Pıçaklar/Ant'ın Samsun Agape Kilisesi'ni Türkiye'deki en büyük Protestan Kilisesi'ne dönüştürmek gibi bir hedefi de bulunmaktadır. Bu konuda girişimlerde bulunan Pıçaklar, yetkililerden gerekli izinleri alamamaktan ve yakın komşularının kendi ibadetlerinden rahatsızlık duyarak taciz etmelerinden şikâyetçidir.²⁶

Samsun'da misyonerlik faaliyetlerinin hedef kitlesi genelde gençlerdir. Özellikle Anadolu Lisesi, Lise ve Üniversite öğrencileri arasında faaliyet göstermektedirler. Mater Delarosa Kilisesi'ne giden liseli gençlerin olduğu ve önceki yıllarda Üniversite'nin Tıp Fakültesi gibi bazı bölümlerinde din değiştirerek Hıristiyan olan gençlerin varlığı bilinmektedir. Misyoner propagandasının etkisinde kalan genç bir kızın annesi, kızlarının gittikçe kendilerinden uzaklaştığını, sürekli İncil metinleri ve birtakım dergi ve kitaplar okuduğunu, kendilerinin kitapları yaktığını ama her defasında yeni kitaplar getirdiğini anlattı. Anladığımız kadarıyla baba ailesiyle yeterince ilgilenmemektedir. Babanın boşluğunu evin erkek çocuğı doldurmaya çalışmakta ve genç kızın üzerinde baskı kurarak otoritesini hissettirme çabasına girmektedir. Ancak

²³ <http://www.mints.edu/> (15.09.2005) ve <http://www.miamiilahiyatfakultesi.org>

²⁴ http://www.agapehouse.biz/tanikliklar/turk_hiristiyanlar.htm (15.09.2005) aynı sayfa http://www.incitürk.com/tanikliklar/turk_hiristiyanlar.htm (15.09.2005) adıyla da yayınlanmaktadır.

²⁵ http://www.incitürk.com/tanikliklar/olulerin_dirilmesi.htm (15.09.2005);

http://www.agapehouse.biz/tanikliklar/olulerin_dirilmesi.htm (15.09.2005).

²⁶ Barbara G. Baker, "Missionaries 'Cover Turkey Like a Spider's Web' Christians are Accused of Promoting Ethnic Divisions" http://www.hrwf.net/html/2005PDF/Turkey_2005.pdf (10.09.2005); WorldWide Religious News (WWRN), "Turkey: Turkish Protestants Seek Legal Status" ("Compass," June 07, 2005) <http://www.wrn.org/article.php?idd=17236&sec=59&cont=5> (10.09.2005).

zaman zaman dayağa kadar varan baskılar, genç kızı aileden daha fazla uzaklaştırır ve misyoner propagandanın daha fazla etkisinde kalmasına neden olur.

Amerikalı misyonerlerinin Osmanlı'nın son dönemlerinden beri Karadeniz Bölgesine özel ilgilerinin olduğu bilinmektedir.²⁷ Bölgede faaliyet gösteren misyonerlerin büyük bir kısmı Amerikalıdır. Ordu'da özel bir dershanede İngilizce öğretmeni olarak çalışan Garih Edward Conkright, Amerikalı misyonerlerden birisidir. 1959 California doğumlu olan Conkright, İngilizce öğretmenliğinin dışında vaftiz törenleri düzenlemektedir. 15.08.2004 tarihinde iki kişinin Hıristiyan olması münasebetiyle Yason Burnu mevkinde düzenlenen vaftiz törenine 25 kişi katılmıştır. Vaftiz töreni olarak seçilen yerin de özel bir anlamı olsa gerek. Perşembe ilçesinin 22 km. batısında Çaytepe Köyü'nde bulunan Yason Burnu'nda ilk olarak Rumlar tarafından 1600'lü yıllarda inşa edilen, zamanla yıkılan ve daha sonra 1866'da tekrar inşa edilen bir kilise mevcuttur. Şu an kullanılmayan, bir harabe durumunda olan ve restore çalışmaları yapılan bir kilisenin yakınında vaftiz töreninin düzenlenmiş olması anlamlı olsa gerektir.

Dikkat çekici bir diğer noktada Conkright'la birlikte vaftiz törenine katılanlardan beşinin Amerikan vatandaşı, birinin İngiliz, bir diğerinin de Güney Afrikalı olması. Diğer katılımcılar Türk. Yaklaşık olarak Karadeniz illerinden en az birer kişinin katıldığı toplantıda çoğunluk 10 kişiyle Giresunlularda. Ordu'dan 4 kişinin katıldığı toplantıda 2 Samsunlu ve 1 tane de Yozgatlı bir şahıs bulunmaktadır. Bu kadar farklı yerlerden gelen insan Yason Burnundaki tarihi Kilise kalıntıları arasında/yakınında piknik yapmak için bir araya gelmediler herhalde.²⁸ Katılımcıların en yaşlısı 1954 doğumlu iken en genci 1988 doğumludur. Vaftiz törenine iştirak edenlerin 6'sı bayan iken 19'u erkektir.

Ordu'da Yason Kilisesi dışında il merkezinde Taşbaşı Mahallesi'nin sit alanı içerisinde yer alan Taşbaşı Kilisesi vardır. 19. yüzyılın ortalarında (1850-1856) yapılan bu kilise, bir ara cezaevi olarak kullanılmış, daha sonra Kültür Bakanlığınca restore edilmiş olup Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır. Kesme taştan dikdörtgen plânlı olarak inşa edilen Düz Mahallesi Kilisesi de faaliyette olmayıp uzun süre 'Ordu Belediyesi'nin itfaiye binası olarak kullanılmış, şimdilerde ise tiyatro binası olarak kullanılmaktadır. Ordu'daki bir diğer kilise binası ise Mesudiye Merkez Kilisesi'dir. Kesme taştan, Horasan harcıyla inşa edilen kilisenin yapım tarihi tam olarak bilinmemekte olup faaliyette değildir.²⁹

²⁷ Şenol Kantarcı, "Amerikan Misyonerlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri", <http://www.ktuvakfi.org.tr/gorusler4.htm> (15.09.2005).

²⁸ Perşembe Çaka mevkii Yason Burnu'nda, sit alanı içerisinde yer almaktadır. Üç apsizli küçük kubbeli olup, cephesinde açık ve koyu taşlar kullanılmıştır. Kilise içte iki sıra sütunla, üç nefli ayrılmıştır. Güneyde ve batıda olmak üzere iki girişi vardır. Batıdan asıl giriş üzerinde açık pembe renkli bir taş üzerinde alçak kabartma şeklinde karşılıklı, iki hayvan figürü tasvir edilmiştir. Kapı ve pencere pervazları açık bej renkli taşlardan, ana duvarlar koyu gri taşlardan örülmüş, böylece cephelerde taşların farklı renklerinden oluşan güzel bir tezat ortaya çıkmıştır. 1991 yılı sonunda kilisenin kubbesi ve tavanının bir kısmı çökmüş, 6 adet taş sütundan ikisi de yıkılmıştır. Kilisenin sahil yoluna yakın olması ve ender bulunan doğal yarımadada bulunması yerli ve yabancı ziyaretçilerin dikkatini çekmektedir.

²⁹ Bkz. <http://www.ordu52.com/kultur/kiliseler/>.

Son yıllarda Giresun'da misyoner faaliyetlerin arttığına dair gazete haberleriyle karşılaşırız. Kuşkusuz bunlardan en önemlisi Giresun Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Baki Onurlubaş'ın bölgedeki misyoner ve Pontusçu faaliyetlere dikkat çeken açıklamasıdır.³⁰ Bir diğer haber ise Giresun Işık Gazetesinde yayınlandı. Bu habere göre Diyanet-Sen Giresun Şube Başkanı Abdurrahman Akyol, Giresun ilinde son yıllarda misyonerlik faaliyetlerinin arttığını ve Giresun'da misyonerlik faaliyetleri sonucunda yaklaşık olarak 50 kişinin resmen din değiştirerek Hıristiyan olduğunu ifade etmiştir.³¹

Trabzon il merkezinde faaliyette olan Sancta Maria Kilisesi, Katolik olmakla birlikte yöredeki misyoner hareketlerin üssü konumundadır. Kilisenin rahibesi Columba Blumenthal'in ifadesine göre Katolik olmalarına rağmen yörede Protestanlarla ortak çalışmaktadırlar. Hıristiyan olarak bir bütün olduklarını söylüyor. Nitekim internet vasıtasıyla irtibata geçtiğimiz Trabzon'da ikamet eden ve Protestan olan Amerikalı çift –Magnus & Agneta Persson- tanışma ve bilgi alma talebimiz sonucunda bizi kilise olarak Sancta Maria'ya yönlendirmişlerdi. Yine İngilizce dersler veren Rolant isimli bir Protestan İngiliz'in de aynı kiliseyle irtibatlı olduğu fakat Rahip Yahya Kardeş'le anlaşmazlığı neticesinde kiliseden ayrıldığı bilinmektedir.³² Doğrusu bu denli bir ittifak halinde çalışıyor olmaları düşündürücüdür.

Sancta Maria Kilisesi yetkilileri cemaatlerinin 20 kişi civarında olduğunu söylerken zaman zaman bu rakamın 50 kişiye ulaştığını ifade etmektedirler. Onlara göre bu rakam değişkenliğinin nedeni Trabzon'a eğitim, iş ya da turistik amaçlı olarak gelenlerdir. Ülkenin farklı şehirlerinden ya da yurtdışından gelen Hıristiyanlar Kiliselerini ziyaret etmektedirler. Alman asıllı olan ve gönüllü olarak görev yaptığını söyleyen rahibenin, ülkesinde kiliseye yönelişin olmadığını ama burada bir ilginin olduğunu söylemesi de son derece ilginçtir.³³

Gerek rahibin ve gerekse rahibenin oldukça sosyal kişiliklere sahip oldukları, halkla iyi diyalog kurmaya özen gösterdikleri kaydedilmektedir. Zaman zaman Sümela Manastırı gibi bir takım yerlere geziler organize ettikleri, özellikle liseli gençler ve üniversite öğrencileriyle ilgilendikleri onlara yardımda buldukları görülmektedir. Ayrıca papaz, hasta olan kişilere okumak ve onlar için dua etmek suretiyle şifa dileme faaliyeti yapmakta olup ondan şifa duası almak üzere Müslüman halktan –özellikle kadınlardan- da gelenlerin olduğu kaydedilmektedir.

Bütün bunlarla birlikte son üç yıl içerisinde misyonerlik faaliyetiyle ilgili emniyetin bir takibatı olmazken emniyete intikal eden –İncil dağıtma vb- bir hadise olmamış. Daha öncesinde Trabzon'da İncil dağıttıkları için tutuklanıp mahkemeye sevk edilenler var. Bunların bir kısmı yabancı uyruklu. Fakat tamamı beraat ederek mahkemece serbest bırakılmışlar. Sancta Maria Kilisesi dışında Magnus & Agneta Persson çifti gibi genellikle yabancı uyruklu kişiler de vardır. Öğrenebildiğimiz kadarıyla Amerikan asıllı olan bu çift misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra yöreye gelen

³⁰ Radikal Gazetesi, 5 Aralık 2001.

³¹ Giresun Işık Online Gazete, 12.07.2004, <http://www.giresungazete.com> (21.09.2005).

³² Bkz. Zeki Arslantürk – Mustafa Usta, "Doğu Karadeniz'in Toplumsal Yapısı (Etnik Grup İddiaları ve Misyonerlik Faaliyetleri)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, yıl: 2002, sayı: 10, ss.50, 56.

³³ Arslantürk – Usta, "Doğu Karadeniz'in Toplumsal Yapısı", ss.51-56.

Protestanların yönlendirildikleri merkez konumundadırlar. Bir internet sitesinde “listede kilise adresi gözükmeyen illerdeki kilise adreslerini (muhtemelen ev kiliselerini) öğrenmek için bize yazın” mesajı yer almaktadır. Talebimizi site yetkililerine ilettiğimizde Trabzon için bu Amerikalı çifte yönlendirildik. Ancak, çift yoğun olduklarını gerekçe göstererek bizi Sancta Maria’ya yönlendirdiler.

Trabzon yöresinde faaliyet gösteren bir diğer misyoner grup Yunanistan menşeli Ortodokslardır. Bu kişilerin kendilerine daha çok Tonya, Çaykara ve Maçka gibi Rumca’nın konuşulduğu ya da Rumca’ya aşına olunan yerleri seçtikleri görülmektedir. Yöredeki bazı köylerde Rumca’nın halâ konuşuluyor olmasından hareketle, o insanların gerçekte Rum – Hıristiyan oldukları fakat zorla Müslümanlaştırıldıkları gibi bir iddiayı da dillendiren bu insanlar, genellikle turistik amaçlı olarak gelmektedir. Özellikle Tonya yöresindeki Rumca’nın Yunanistan’dan gelenlerle daha rahat iletişim kurma imkânı sağladığı ifade edilmektedir. Bazı Tonyalılarından aldığımız bilgilere göre yöreye sık sık özellikle mübadele sırasında gidenler ya da onların çocukları eski yaşadıkları yerleri ziyaret etme adına gelmekte ve zaman zaman yöreyi video kasetlere kaydetmektedirler. Daha sonra gelenler öncekilerin yaptığı bu çekimleri izleyerek geldikleri için hemen hemen hiçbir sıkıntı çekmeden bölgeyi rahatça dolaşmaktadırlar. Yöre insanı biraz da konukseverliğinden bu insanları evlerine davet etmekte ve onlara ikramda bulunmaktadır. Bu tür ortamları iyi değerlendiren gezginler dinsel ve etnik propaganda da yapmaktadırlar. Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte sağlanan çeşitli burslar vesilesiyle özellikle lise çağındaki bazı gençlerin Yunanistan’a götürüldükleri anlatılmaktadır. Zeki Arslantürk, Yunanistan’a burslu olarak giden ve oradaki Anadolu Lisesi benzeri okullarda okuyan gençlerin sayısının 1200 olduğunu söylemektedir.³⁴

Yunanlı Ortodoksların bu çabalarına karşın bölgede faaliyette olan Ortodoks Kilisesi mevcut değildir. Ancak Maçka yakınlarındaki Sümela Manastırı ve Trabzon il merkezinde bulunan Ayasofya Camisi/Müzesi sembol mekânlardandır. Son Bizans döneminin en önemli yapılarından birisi olan Trabzon Ayasofyası’nın Komnenos Devleti krallarından I. Manuel döneminde (1250-1260) yapılmış olduğu kabul edilir. 1461’de Fatih Sultan Mehmet Trabzon’u fethettikten sonra, 1573 yılında camiye çevrilmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında askerî hastane olarak da kullanılan cami 1958–1962 yıllarında Edinburg Üniversitesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün ortak projesiyle restore edilerek ibadete kapatılmış ve 1964’te Müze olarak tekrar açılmıştır.³⁵

Bunların dışında özellikle Sumela/Meryem Ana Manastırı’na düzenlenen turlarla epeyce turist geldiği görülmektedir. Genellikle dindar Yunanlılardan oluşan bu turist kabileleri, son zamanlarda Maçka yakınlarında harabe durumundaki Vazelon Manastırı’nın yanı sıra Kızlar Manastırı ve Kaymaklı Manastırı gibi hemen hiçbiri kullanılmayan ve bir kısmının sadece temelleri kalmış olan manastır ve kiliselerle ilgilenmektedirler. Sumela Manastırı, Maçka’nın güneyinde Altındere köyü yakınlarında Karadağ’ın tepesinin yamacına yapılmış bir manastırdır. Manastırın efsanevî olarak I. Theodosius döneminde (379-395), rüyalarında Meryem’i gördüklerini

³⁴ Zeki Arslantürk – Mustafa Usta, “Doğu Karadeniz’in Toplumsal Yapısı (Etnik Grup İddiaları ve Misyonerlik Faaliyetleri)”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, s.48.

³⁵ Haşım Karpuz, “Trabzon İl Merkezi ve İlçelerindeki Önemli Yapılar”, *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, ss.108-112.

ve kendilerinden adına bir manastır inşa etmelerini isteyerek yerini de gösterdiğini iddia eden iki Atinalı papaz tarafından yapıldığı rivayet edilmekle birlikte, yapım tarihi olarak gösterilen ne 385 ve ne de 472 kesinlik kazanmamış olup, manastırın Trabzon Komnenosları döneminde III Aleksios tarafından 1360'lı yıllarda yaptırıldığı kabul edilmektedir. 1916 – 1918 yılları arasındaki Rus işgali döneminde Pontus devletini yeniden kurma hayalleri canlanmış ve Sumela bu bağlamda önem kazanmıştır. Ancak Kurtuluş Savaşı sonrasında 1923'te Rumların Yunanistan'a gönderilmesi sonucunda ve savaş esnasındaki zararlı faaliyetlerinden dolayı Manastır boşaltılmıştır.³⁶

Son zamanlarda Vazelon Manastırı'na Amerikalı, İngiliz ve Finlandiyalı çiftlerin geldiği kaydedilmektedir. Turizm gelirleri açısından oldukça iyi karşılanan bu durum dikkatle incelenmelidir. Gelenlerin belki büyük bir kısmı yalnızca turistik amaçlarla gelirken bazıları da, 23.Dünya Üniversiteler Yaz Spor Oyunları (Universiade 2005)'nda Güney Kore kafilesinin tercümanlarının özellikle Müslüman sporculara İncil, CD vb. dokümanlar dağıtarak propaganda yapması gibi, hiçbir fırsatı kaçırmamaya özen göstermektedirler.

Son olarak Rize yöresinde daha çok liseli gençlere dönük olarak yürütülen faaliyetler dikkat çekmektedir. Ailelerinden ya da çevrelerinden çok fazla dinî eğitim almamış gençler üzerinde yoğunlaşan bu faaliyetlerde zaman zaman öğrencilere İncil vb. Türkçe kitaplar dağıtmakta ve bu kitaplara ilişkin değerlendirmeler yapmak üzere bir araya gelmektedir. Rize ve Artvin yöresinde asıl dikkat çekici olan bölgedeki Laz ve Gürcülere dönük daha çok etnik ayrışım temelli faaliyetlerdir.

Etnik Kimliklerle İlgili Faaliyetler

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Karadeniz Bölgesine özellikle Trabzon civarına Rum Ortodoks Kilisenin, Fener Patrikliğinin ve Yunanistan menşeli çeşitli kuruluşların ilgisi olduğu bilinmektedir. Bunların gerek siyasal ve gerekse misyoner amaçlı olarak bölgenin etnik unsurlarını ayrıştırıcı ve bütünlüğü bozucu faaliyetler içinde oldukları görülmektedir. Operation World'da Müslüman azınlıklar olarak nitelendirilen Karadeniz Bölgesi halklarına dönük faaliyetleriyle, azınlık duygusu verdikleri Müslümanları rahatça etkileri altına alarak Hıristiyan propagandaya tâbi tutmaktadırlar. Büyük çoğunluğu Trabzon civarında tekrar Pontus ya da Rum Devletini canlandırmaya veya onun altyapısını hazırlamaya dönük çeşitli faaliyetler görülmektedir. 2001'de bu faaliyetler bir soru önergesiyle TBMM'ne taşınmış; Pontusçuluk faaliyetleri, burs verme hadiseleri ve misyonerlik ile Pontusçuluk arasındaki ilgi hakkında bilgi istenilmiştir. İçişleri Eski Bakanı Rüştü Kazım Yücelen verdiği cevapta; Doğu Karadeniz'deki faaliyetlerin izlenmesi ve Pontusçuluk sayılabilecek faaliyetler karşısında yasal işlemlerin yapılması talimatını verdiklerini söyleyerek misyonerlikle Pontusçuluğun farklı olduğunu, birinin dinî değerinin etnik temelli bir hareket olduğunu söyleyerek misyonerlerin Pontusçuluk faaliyetleri içinde bulduklarına dair ya da Pontusçuların misyonerlik faaliyetleri yürüttüklerine dair bir bulgu olmadığını ifade

³⁶ Semavi Eyice, "Trabzon'un Ünlü Bir Ziyaret Yeri: Meryem Ana (Sumela) Manastırı" *Trabzon, Kültür Bakanlığı Yayınları*, İstanbul, 1996, ss.81-90.

etmiştir.³⁷ Oysa misyoner raporlara bakıldığında özellikle etnik temelli ayrılıkların belirgin hale getirilmesinin de bir misyoner faaliyeti olduğu görülecektir. Nitekim Kurtuluş Savaşı yıllarında Pontuşçuluğun merkezi Trabzon, en faal kişisi ise, Trabzon Rum metropoliti Hrisantos idi.³⁸

Pontuşçuluk faaliyetleri temelde bölgede yaşayan ve Rumca konuşan halk üzerinde yoğunlaşarak bu insanların kendilerini zorla Müslümanlaştırılan azınlıklar olarak hissetmeleri sağlanılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla yapılan faaliyetler iki gruba ayrılabilir. Altyapı ya da fizibilite faaliyetleri ve bu çalışmalar ışığında propaganda faaliyetleri. Nihai aşamada ise yerel bazı propagandistler vasıtasıyla propaganda yapmak. Bu bağlamda 2003'te gazetelere de yansıyan bir olayda Çaykara İlçesinin Yeşilalan köyünde yaşayan Pontus asıllı Yunanlıların haberini yaptığı iddia edilen, Mega adlı bir televizyon kuruluşunun muhabiri Yiannis Kanelakis, arkadaşı mühendis Anestis Moutafis, Yunan Pontus Federasyonu başkanı ve asistanı faaliyetleri nedeniyle polis tarafından gözaltına alınır. Bu dörtlünün faaliyetlerinden ve söylemlerinden rahatsız olan bir köylünün ihbarı üzerine polis olaya el koymuş ve gözetim altına almış ancak daha sonra Sınır Tanımayan Gazeteciler Birliği gibi bir kısım birlikler derhal devreye girerek Hükümet nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır.³⁹ Bu yalnızca küçük bir örnektir. Burada detaylı olarak Pontuşçuluk faaliyetleri üzerinde durmayacağız. Yalnızca bu faaliyetlerin ne gibi sonuçlar verdiğine dair bir örnek daha verip geçeceğiz.

Pontuşçuluk faaliyetleri denilince kuşkusuz son zamanlarda en öne çıkan iki isim Yorgo Andreadis ve Ömer Asan'dır. 1960 yılından itibaren Doğu Karadeniz Bölgesine çeşitli geziler düzenleyen Andreadis, bölgeden birçok kişiyi Yunanistan'a davet eder ve götürür. Türkçe'de yayınlanmış "Tamama, Pontos'un Yitik Kızı" ve "Gizli Din Taşıyanlar"⁴⁰ gibi kitapları da olan Andreadis'in, Karadeniz Bölgesindeki Pontuşçu faaliyetlerinden dolayı ülkeye girişi yasaklanmıştır. 1961 Trabzon Of doğumlu olan Ömer Asan ise, *Pontos Kültürü* (1996 ve 2000)⁴¹ adlı bir kitabın yazarıdır. Pontusla ilgili Yunanistan'ın tezlerini yerel izlenimlerle birleştiren ilk isimlerden birisi olan Asan'ın çalışmasının Yunan Pontuşçularca sevinçle karşılandığını görülmektedir. Bu kitap 1997 yılında Yunanca olarak Yunanistan'da da basılır. Andreadis'le yakından ilişkisi olduğu bilinen Asan'ın, *Pontos Kültürü* kitabının dışında Hasan İzzeddin Dinamo (2000) adlı bir biyografi ve Niko'nun Kemeçesi (2005) adlı bir de öykü kitabı vardır. 21 Ocak 2002'de İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesinin kararıyla kitapları toplatılmıştır. Ancak kitap daha sonra beraat eder. "International Pen, Writers in Prison Committee" (Uluslar arası Yazarlar Birliği, Cezaevindeki Yazarlar Komitesi) Ömer Asan'ın ceza almaması için "Şimdi Değilse Ne Zaman?" (If not now, when?) başlıklı bir kampanya başlatmış ve çağrıya kulak veren herkesin Başbakan'a ve Adalet Bakanına

³⁷ Trabzon Milletvekili Şeref Malkoç'un soru önergesi 7-5446s (26.12.2001) ve Rüştü Kazım Yücelen'in cevabı 7-5446c (11.02.2002) <http://www.tbmm.gov.tr> (12.08.2005).

³⁸ Mesut Çapa, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1993, s.37.

³⁹ Karadeniz Haber Gazetesi (Trabzon), 10 Ekim 2003.

⁴⁰ Yorgo Andreadis'in kitapları: *Neden Kardeşim Hüsnü?* Belge Yayınları, İstanbul, 1992; *Tamama, Pontos'un Yitik Kızı*, Belge Yayınları, İstanbul, 1993; *Gizli Din Taşıyanlar*, Belge Yayınları, İstanbul, 1997; *Temel Garip/Todoron, Anadolü'nün Yitik Tarihinden Sayfalar*, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

⁴¹ Ömer Asan, *Pontos Kültürü*, Belge Yayınları, 2. baskı 2000.

göndermesi için birer örnek mektup hazırlamışlardır. Sayfada yer alan bilgilerde Ömer Asan'ın English PEN'in bir üyesi olduğu, ceza aldığı takdirde 14 ayla 4 yıl arası cezaevinde kalacağı, kitaplarının hepsinin toplatıldığı, asıl mesleğinin ekonomistlik olmasına rağmen kendi hesabına çalışan bir yazar olduğu, babasının Türkiye Komünist Partisi'nin bir üyesi olduğu ve 1971'le 1980'de iki kez görüşleri nedeniyle cezaevine girdiği anlatılmaktadır. İlk yazarlık deneyimlerini seyahat anıları ve gezi rehberleri hazırlayarak kazanan Asan, Pontus'la ilgili araştırmalarına nasıl başladığını *International Herald Tribune*'e verdiği bir demecinde oldukça enteresan bir şekilde şöyle açıklıyor:

*"Kendi kimliğimi araştırmaya başladım çünkü atalarımın konuştuğu dil Türkçe değildi... Okulda bizim Türk olduğumuzu öğrettiler... fakat evde, köyde, ailedeki herkes "Romaiika" olarak adlandırdığımız başka bir dili konuşmaktaydı... "Ben kimim?" sorusunu soruyordum. Bilinmeyenine içine daldım. Cevap bulmam gerekiyordu... Amatör bir ilgiyle Pontusça kelimeleri toplamaya başladım. Çalışmalarımı kendi köyüm olan Of'un Erekiöi köyüne odaklandırmaya ve Pontus Kültürünün günümüze kadar gelen, yaşayan unsurlarını araştırmaya karar verdim."*⁴²

Asan'ın yukarıdaki kendi ifadesine göre kimlik sorgulamasıyla başlayan çalışması genel olarak Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan kültürü, Yunan mitolojilerini ve tarihî verileri kullanarak Yunan kültürüyle ilişkilendirme çabası olarak görülmektedir. Asan'ın bir diğer kitabı olan Niko'nun Kemeçesi (2005) ise bir öykü kitabıdır. Öyküler genel olarak mübadele sırasında göç ettirilen Rumların yaşadıkları sıkıntılara ve onların hasretine odaklanır. Kitabın arka kapağında da yer alan ifade de, öykünün kahramanın ağzından zorunlu göç dramatik olarak anlatılır ve göçün nedenlerinden birisi olan Rum çetelerin faaliyetleri üzerinde durmaz:

*"O kahrolası muhacirlik vakti geldiğinde yanımızda hiçbir şey almamıştık. Her şeyi olduğu gibi bıraktık. Ne bilelim; kısa bir yolculuğa çıktığımızı sanıyorduk. Evlerimizi terk ederken bardakları, tasları sofrada bıraktık. Birisi uğradığında istediği gibi yesin için, bacamız tütsün, evimiz konuklamaya devam etsin diye. Kim kabul edebilir binlerce yıllık topraklarından, yurdundan, bir daha dönmemecesine uzaklaştırılmayı?"*⁴³

Bölgede farklı etnik gruplardan, farklı dillerden ve tek bir din olduğundan söz ettik. Kuşkusuz bundan rahatsızlık duyan yerli ve yabancı mihraklar söz konusu ve bu mihraklar boş durmamaktadırlar. Karadeniz Bölgesi denilince ilk akla gelen ve bütün bölgeye isimlerini veren Lazlardır. Lazlar, daha çok Pazar, Ardeşen, Çamlı Hemşin, Fındıklı, Arhavi ve Hopa civarında yaşamaktadırlar. Diğer bir topluluk ise daha çok Artvin yöresinde ve daha az oranlarda Ordu, Giresun ve Samsun yöresinde yaşayan Gürcülerdir.⁴⁴ Türkiye'deki Gürcüler Müslüman'dır. Ancak Türkiye dışındaki özellikle Gürcistan'da yaşayan Gürcüler Acara bölgesindekiler hariç olmak üzere genellikle

⁴² <http://www.pen.org/freedom/oasan.html> (14.09.2005).

⁴³ Ömer Asan, *Niko'nun Kemeçesi*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005.

⁴⁴ Bu şehirler sadece Doğu Karadeniz Bölgesindeki Gürcüleri ifade etmektedir. Bu şehirlerin dışında Balıkesir, Bolu, Bursa (Türkiye Gürcülerin önemli bir bölümü buradadır.), Çanakkale, İstanbul, Sakarya ve Tokat gibi Türkiye'nin pek çok iline dağılmış durumdadırlar. Gürcülerin yaşadıkları yerler ve köylerle ilgili olarak bkz. Fahrettin Çiloğlu, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata, Gürcülerin Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1993, ss.98-106.

Ortodoks Hıristiyan'dır. Gürcü Ortodoks Kilisesinin diğer Ortodoks kiliseler gibi bağımsız bir statüsü vardır ve millî bir kilise gibi çalışmaktadır. Ayrıca Gürcü ülkesi Ermenilerden hemen sonra dördüncü yüzyılda Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul eden ilk Hıristiyan ülkelerden birisi olma özelliğine sahiptir. Kilisenin bu yapısı ise Gürcü halkıyla Ortodoksluğun özdeşleşmesine ve dinin tıpkı Ermenilerde olduğu gibi kimliğin bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Bu yüzden de Gürcistan'da yaşayan pek çok Gürcü ve aynı zamanda bazı Gürcü bilim adamları bir Gürcü'nün mutlaka Hıristiyan/Ortodoks olması gerektiğini düşünmektedirler. Gürcüler kitlesel olarak Hıristiyanlığı en erken çağlarda kabul etmiş olmaları nedeniyle Gürcü toplumunda Hıristiyan olmak ayrı bir prestij unsurudur. Nitekim 19. yüzyıldaki Gürcü milliyetçi hareketinin sloganı "dil, vatan ve iman (Hıristiyanlık)"tır.⁴⁵ Bununla birlikte dinin Gürcü kimliğini belirleyen bir unsur olmadığını ve Ortodoks, Katolik ya da Müslüman Gürcü olabileceğini düşünenler de vardır.⁴⁶

Gerek Sovyetler Birliği döneminde ve gerekse sonrasında Gürcistan'ın Karadeniz Bölgesine özel bir ilgi duyduğu bilinmektedir. Resmî olarak herhangi bir faaliyet yürütülmemekle birlikte Gürcistan'da Türkiye'ye özellikle Lazlar ve Gürcülere dönük araştırma ve bilimsel faaliyetler olması dikkat çekmektedir. Örneğin, ismini Artvin'in Ardanuç ilçesinden alan "Ardanuç" (Artanuji, The Scientific-Popular Journal of Young Historians, Georgia, Tbilisi) isimli bir dergi Tiflis'de yayımlanmaktadır. Bunun yanı sıra birçok bilim adamının görev yaptığı ve Osmanlı- Gürcistan ilişkilerinden Türkiye-Gürcistan ilişkilerine ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinden genel Türk tarihine kadar pek çok konuyu araştıran bilim adamlarının bulunduğu, komünist dönemde Sovyetler Birliğinin ikinci büyük akademisi olan Gürcüstan Bilimler Akademisi, Asya-Afrika Enstitüsü'ne (ya da diğer adıyla Şarkiyat Enstitüsü'ne) bağlı olan Türkoloji kürsüsü bulunmaktadır. Burada yapılan çalışmaların bir kısmı gerçekten dikkat çekicidir. Tzate Batzaşi, Kuzeydoğu Anadolu'nun etno-dinî yapısı hakkında araştırmalar yaparken, Prof. N. Komahidze, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin doğu illerindeki tarımsal ilişkiler ve köylülerin durumunu araştırmıştır. Yine Türkiye'nin yakın tarihi hakkında yaptığı araştırmalarıyla tanınan Prof. O. Giginieşvili'nin Pantürkizm ve Osmanlı İmparatorluğunun dış ilişkileri konulu çalışmaları öne çıkan çalışmalardan birkaçıdır.⁴⁷ Bu çalışmalardan bir diğeri de Şuşana Putkaradze'nin yapmış olduğu "Çveneburi'nin Gürcücesi" adlı kitaptır. Putkaradze kitabının mahiyetini şöyle açıklıyor: " 'Çveneburi'nin Gürcücesi' Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Gürcü kökenli ahalinin konuşma dilinin örneklerinden, sözlük

⁴⁵ George Sanikidze ve Edward W. Walker, *Islam and Islamic Practices in Georgia*, Berkeley Program in Soviet and Post Soviet Studies Working Paper Series, University of California, Berkeley, Fall 2004, s.5; Mehmet Bülent Uludağ, "Acara Özerk Cumhuriyeti'nde Kültürel ve Dinsel Etkileşimlere Sosyolojik Bakış", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Temmuz - Eylül 2002, sayı:45, s.6.

⁴⁶ Pridon Halvaşi, "Bana mı Öğretiyorlar Acaralarının Kim Olduğunu?", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Ocak - Haziran, 1996, sayı: 19-21, ss.3-5.

⁴⁷ Nodar Şengelia, "Gürcüstan'da Osmanlı Çalışmaları -5", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Nisan-Haziran 2002, sayı: 44, ss.12-15; (Söz konusu çalışmalar: O. Giginieşvili, *Pantürkizm ve Osmanlı İmparatorluğunun Dış Politikası*, Tbilisi, 1963; D. Zavriv, *Türkiye'nin Kuzeydoğu Vilayetlerinin Çok Yakın Tarihi*, Tbilisi, 1947; Tzate Batzaşi, *Kuzeydoğu Anadolu'da Etno-dinsel Süreçler*, Tbilisi, 1968; N. Komahidze, *II. Dünya Savaşından Sonra Doğu Türkiye'de Köy Endüstrisi ve Köylünün Durumu*, Tbilisi, 1965).

ve giriş makalesinden ibarettir. 'Çvenburi' (Türkiye'de yaşayan Gürcü kökenli vatandaşlar kendilerine böyle diyorlar) ki Türkçe'de 'Bizimkiler' anlamına geliyor. Türkiye'nin bir çok şehir ve köyündeki Çveneburiyle görüştim ve folklor, tarih ve etnografik konuları içeren diyalektoloji niteliğindeki metinleri kayda geçirdim."⁴⁸

Kapadokya'da bulunan ve Gürcülere ait olduğu iddia edilen St. George Kilisesiyle ilgili bir çalışmada da Anadolu'daki Gürcü izleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.⁴⁹ Kuşkusuz bu çalışmaların hepsinin zararlı ve art niyetli çalışmalar olduğunu söylemek yanlış olur. Hatta bunların bir kısmı halkların kardeşliğini pekiştirmede katkı bile sağlayabilir. Ancak bu çalışmaların aynı zamanda propaganda faaliyeti yürütecek insanlara altyapı ve destek sağladığı da unutulmamalıdır. II. Dünya Savaşı sonrasında, Simon Canaşa ve Niko Berdzenişvili adlı iki Gürcü Profesör "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz" başlıklı, Türkiye'nin Batıyla daha çabuk yakınlaşmasına neden olan ve toprak istemi içeren bir makale yayınlamışlardır (Pravda, sayfa 2, 20 Aralık 1945). Bu makalede profesörler tarihsel olarak Gürcülere ait olan ve Türkiye'nin zorla ellerinden aldığını iddia ettikleri topraklar için dünya kamuoyuna sesleniyorlardı.⁵⁰

Gürcistanlı bilim adamlarının ilgi alanında yalnızca Türkiye-Gürcüleri yok. Onlar aynı zamanda Kraliçe Tamara'nın zamanından beri aynı soydan geldiklerini iddia ettikleri Lazlarla da ilgilidiler. Gürcüceye çok benzeyen Lazca'nın Gürcü dil ailesine dahil eden İrine Asatiani, "Biz Lazlar ve Gürcüler aynı ana babanın çocuklarıyız... Kraliçe Tamara'nın zamanında hepimiz Gürcü idik, daha sonra Gürcü, Megrel, Laz ayrıldı. Gürcü, Laz, Megrel kardeşir."⁵¹

Kitaplar arasında en dikkat çekici olanlarından birisi de, 1992 yılında Türkçe'ye çevrilen, Muhammed Vanilişi ve Ali Tandilava imzalarını taşıyan "*Lazların Tarihi*"⁵² adlı eserdir. Kitabın daha başında "Yazarlarından Okuyucuya" adlı giriş yazısında Gürcistan tarihinin kahramanlıklarla dolu olduğunu, Lazların da bu kahramanlıklar arasında yerlerini aldıklarını, tarihte Gürcü yurduna saldıran ve kana bulayan pek çok düşmanın olduğunu ancak bunlar arasında en zalimin Osmanlı olduğunu ve Gürcistan halkının zorla Müslümanlaştırılmaya çalışıldığını kaydederler.⁵³ Lazistan'ın Bizans idaresi altına girmesi ve Yunanca'nın hakim olması hatta Laz Gürcülerinin kiliselerinde ibadetlerin Yunan geleneğine göre yapılmaya başlanılmasından⁵⁴ söz ederken son derece itidalli bir tutum izleyen yazarlar, Osmanlı'dan söz ederken oldukça ağır ifadeler kullanmaktadırlar. Yazarlara göre 1461'de Trabzon'u işgal eden Osmanlılar, hem din

⁴⁸ Şuşana Putkaradze, *Çveneburi'nin Gürcücesi, Birinci Kitap*, Batum Rustavelli Devlet Üniversitesi, Batumi, 1993, s.719. (Shushana Putkaradze, *The Georgian Language of "Chveneburi" in Turkey*, Book One, Batumi Rustavelli State University, Batumi, 1993.)

⁴⁹ Zurab Batiaşvili, *Kapadokia*, Tbilisi, 2004; Zurab Batiaşvili, "Tamara Tarafından Kapadokya'da İnşa Edilen Aziz Giorgi Kilisesi", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Ocak - Mart 2003, sayı:47, ss.16-19.

⁵⁰ S. Canaşa, / N. Berdzenişvili, "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz", çev. Mehmet Özata, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 8, Sayı 46, S. 241, İstanbul, 1987; İsmail Avcı Bucaklışı, "Lazlar Üzerine 'Kartvelist Tez'ler", http://www.lazuri.com/tkvani_ncarepe/i_b_lazlar_ustune_kartvelist_tezler.html (07.09.2005).

⁵¹ İrine Asatiani, "Lazlar" çev. Hacer Özkan, *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Ocak - Mart 1999, sayı:31, s.24.

⁵² Muhammed Vanilişi ve Ali Tandilava, *Lazların Tarihi*, çev. Hayri Hayrioğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.

⁵³ Vanilişi ve Tandilava, *Lazların Tarihi*, s.8.

⁵⁴ Vanilişi ve Tandilava, *Lazların Tarihi*, s.35-37.

farkı olan hem de kültürel yönden geri kalmış bir toplum görünümündedirler (s.43). Yine yazarlara göre Türkler, Lazları, soydaşları Gürcülerden tümüyle koparmaya, Hıristiyan dininin kökünü kazıyıp İslâm'ın yerleşmesi çabalarına girişmişler ve Yavuz Sultan Selim'in acımasızlığı ve fanatıklığı karşısında çaresiz kalmışlardır (s.43). Zoraki Müslüman olmaları istenmiş, papazlar yakalanıp hapse atılmış ve bunların yerine tayin edilen hocalar Lazistan'da görevlendirilerek Laz çocukları buralarda açılan medreselere devam etmeye zorlanmışlardır. Lazca isimleri tamamen değiştirilmiştir (s.47). Onlara göre 1828-1829 yıllarında Ahalitseye karşı saldıran Ruslara ve Gürcülere karşı Osmanlılar, Müslüman Lazları kullanırlar. Yalnız Gürcülere karşı savaştıklarını söylemezler ve Lazlar, Ruslara karşı savaştıklarını sanırlar (ss.52-53). Lazlar o kadar üstün bir kültüre sahiptiler ki Müslüman olmakla yüksek kültürlerini kaybetmişler "ilkel"leşmişlerdir (ss.55-56). Onlara göre Trabzon halkının Müslüman kesimini Laz ve Rum dönmeleri oluşturmaktadır (s.56). Yazarlar, Batumlu Lazların ağzından "Tarihi yurdumuz Lazistan'ın Türkiye'ye ait değil, Gürcüstan'a ait bir uzantı olduğunu öğrendik." (s.69) derken 19. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın Lazları zorunlu asimilasyonunu kolaylaştırmak için sürgün ettiğini de iddia etmektedirler (s.69).

Orhan Türkdoğan'ın da haklı olarak belirttiği gibi bu çalışmanın art niyetten uzak bir etnik antropoloji ya da sosyoloji çalışması olduğunu söylemek oldukça zor. Zira değerlendirmeler ve yaklaşımların birçoğu gerçeklerden ziyade olması istenilene göre kurgulanmış bir görüntü vermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla amaç, bölge halkının öncelikle İslâm'la ve daha sonra da işgalci olarak nitelendirdikleri devletle bağlarını kopararak azınlık duygusu oluşturmaktır.⁵⁵

Gürcü ve Lazlar üzerindeki etnik ve misyoner faaliyetlerin Türkiye'den ziyade Gürcistan'a öğrenim vb amaçlarla gidenler üzerinde etkin olduğu bilinmektedir. Nitekim Gürcistan'a giden Laz gençlerden bazılarının atalarının dini olarak nitelenen Hıristiyanlığı seçtikleri görülmektedir.⁵⁶ Gürcistan'da Müslümanlara dönük faaliyetlerin günümüzde yaygın olduğu görülmekle birlikte, aynı faaliyetlerin yirminci yüzyılın başlarında yoğun olarak sürdürüldüğü bilinmektedir. Gürcistan'ın başkenti Tiflis hakkında "Tiflis as a Moslem Centre" başlıklı bir yazı kaleme alan E. John Larson, yazısında Tiflis ve civarında faaliyette olan The British and Foreign Bible Society gibi misyoner teşkilâtların faaliyetlerini anlatır. Örneğin Kafkasya'daki halkların kendi dillerinde hazırlanan İncil metinlerinin neredeyse herkese ulaştırıldığından özellikle Ahd-i Atik'e büyük ilgi olduğundan söz eder. Rusların genel anlamda dinî özgürlükleri kısıtladığından söz eden Larson, yine de burada Evangelizm açısından çok ciddi fırsatların olduğunu ve Tiflis'de kaldığı süre içinde yaklaşık otuz Müslüman'ın Hıristiyan olmasına şahit olduğundan söz eder.⁵⁷

Karadeniz ve Kafkas halkları üzerindeki bu faaliyetler geçmişte olduğu gibi günümüzde de aynen devam etmektedir. Karadeniz sahillerinde yaşayan bir diğer halk

⁵⁵ Kitapla ilgili bir değerlendirme için bkz. Orhan Türkdoğan, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.99.

⁵⁶ Ali İhsan Aksamaz, "Kafkasya Kültür Kökenli Bir Topluluk: Lazlar", *Birikim Dergisi*, sayı: 71-72, Mart - Nisan 1995, s.135.

⁵⁷ E. John Larson, "Bir İslâm Merkezi Olarak Tiflis", çev. Nebi Gümüş, *İstem, İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müzik Dergisi*, yıl:1, sayı: 2, 2003, ss.205-207.

da Çerkeslerdir. Kafkas kökenli bu halk üzerinde de gerek etnik temelli ve gerekse doğrudan misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin Levi isimli altmış iki yaşındaki bir Alman, bu halkı Hıristiyanlaştırabilmek, onlara Mesih'i tanıtılabilmek amacıyla bütün alt lehçeleriyle birlikte Çerkesceyi öğrenir ve Kitabı Mukaddes'i Çerkesceye "Kaberışur" adıyla tercüme eder. Karavanına yüklediği Çerkesce Kitabı Mukaddesle düşer Kafkasya'nın yollarına. İsrail, Ürdün, Suriye, Yugoslavya, Almanya ve Kafkasya'dan Türkiye'ye kadar bütün Çerkes köylerini dolaşır ve oralarda Çerkesce İnciller dağıtır. Entresan olan Türkiye'de de neredeyse tüm Çerkes köylerini gezmiş olması. Doğru olup olmadığı bilinmez ama onca çabasına karşın tek bir kişiyi bile Hıristiyan yapamamaktan dert yanmakta ama umutsuzluğa düşmeden de faaliyetlerine devam etmektedir.⁵⁸

Sonuç

Sonuç olarak Karadeniz Bölgesi 19. yüzyılın sonlarından beri örgütlü misyonerlik faaliyetleriyle karşı karşıyadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde zirve noktasına varan bu faaliyetler Cumhuriyet'in kurulmasından sonra uzun süre akamete uğramış ve en alt seviyede devam etmişken 1980'lerin sonlarından itibaren yeniden artmaya başlamış ve 2000'li yıllarda iyiden iyiye kendisini hissettirir hale gelmiştir. Faaliyetler öncelikle Samsun ve Trabzon'da faaliyette olan Katolik kiliseler merkezli olarak yürütülmekle birlikte, özellikle Güney Kore ve Çin menşeli Amerikan uyruklu Protestan misyonerlerin faaliyetleri de dikkat çekici düzeydedir. Nitekim bu faaliyetlerin sonucunda Samsun'da Türkiye'nin en büyük Protestan kilisesini açma çabaları sürdürülmektedir. Kilisenin ve diğer misyonerlerin hedef kitlesi lise ve üniversite öğrencilerinin yanı sıra etnik Müslüman azınlık olarak nitelendirdikleri Lazlar, Gürcüler ve diğer halklardır.

Bu bağlamda yürütülen faaliyetlerin araştırma ve bölgenin yapısını ortaya çıkarmaya dönük çabaların yanı sıra gezi ve turistik faaliyetler de dahil propaganda için her türlü imkânın kullanıldığı bir görüntü arz etmektedir. Lazların Tarihi, Pontos Kültürü, Hemşin Tarihi, Çerkezlerin Tarihi gibi kitaplarla misyoner faaliyetlerin altyapısı ve bu topluluklarda azınlık bilinci oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bölgedeki etnik kimliklerin araştırılması ve insanların geleneksel düllerini ve kültürlerini korumalarının sağlanması, desteklenmesi gereken bir durumdur. Ancak bu çalışmalar, etnik bilinç oluşturma adı altında sanki bu insanların İslâm'la hiçbir bağı yokmuş gibi davranmakta ya da kimi zaman kendilerinin zorla Müslümanlaştırıldıkları, eski dinsel geleneklerinin daha üstün bir medeniyet vazettiği, İslâm'ın onları ilkellettiği gibi bir takım iddiaları dillendirmektedirler. Bu tarz yayınlarda Paganizmden Hıristiyanlığa kadar bu halklarla ilişkili diğer dinsel gelenekler öne çıkarılırken İslâm'ın göz ardı edilmesi ya da karalanması masumane bir davranış olmasa gerektir.

Kaynakça

Aksamaz, Ali İhsan, "Kafkasya Kültür Kökenli Bir Topluluk: Lazlar", *Birikim Dergisi*, sayı: 71-72, Mart - Nisan 1995.

⁵⁸ Hulusi Üstün, "Bir İnanmış Adam ve Çerkesler", (19.09.2005)
<http://www.nartajans.net/nuke/modules.php?name=News&file=article&sid=1697>

Albayrak, Hüseyin, "19. Yüzyılda Trabzon'da Azınlık ve Yabancı Okullar", *Uluslararası Tarih ve Dil Sempozyumu 3- 5 Mayıs 2001*, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, ss.413-440.

Arslantürk, Zeki – Mustafa Usta, "Doğu Karadeniz'in Toplumsal Yapısı (Etnik Grup İddiaları ve Misyonerlik Faaliyetleri)", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, yıl: 2002, sayı: 10, ss.25-82.

Asan, Ömer, *Niko'nun Kemeçesi*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2005.

Asan, Ömer, *Pontos Kültürü*, Belge Yayınları, 2. baskı 2000.

Asatiani, İrine, "Lazlar" çev. Hacer Özkan, *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Ocak - Mart 1999, sayı:31, s.24.

Aydın, Mahmut, "Çağdaş Misyon Yöntemleri ve Türkiye'deki Misyonerlik Yöntemleri", *Rapor: Misyonerlik ve Pontusçuluk*, Türk Ocakları Samsun Şubesi, Yayın nu:3, Samsun, 2002, ss.21-57.

Baker, Barbara G., "Missionaries 'Cover Turkey Like a Spider's Web' Christians are Accused of Promoting Ethnic Divisions" http://www.hrwf.net/html/2005PDF/Turkey_2005.pdf (10.09.2005).

Baret, David & Todd Johnson, "Global Diagram 24" *World Christian Trends*, William Carey Library, 2001, <http://www.globalchristianity.org/gd/gd24.pdf>

Batiaşvili, Zurab, "Tamara Tarafından Kapadokya'da İnşa Edilen Aziz Giorgi Kilisesi", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Ocak - Mart 2003, sayı:47, ss.16-19.

Batiaşvili, Zurab, *Kapadokia*, Tbilisi, 2004.

Bilgin, Mehmet, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", *Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, ss.47-87.

Bucaklışı, İsmail Avcı, "Lazlar Üzerine 'Kartvelist Tez'ler", http://www.lazuri.com/tkvani_ncarepe/i_b_lazlar_ustune_kartvelist_tezler.html (07.09.2005).

Canaşia, S., ve N. Berdzenişvili, "Türkiye'den Haklı İstemlerimiz", çev. Mehmet Özata, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Cilt 8, Sayı 46, İstanbul, 1987.

Çapa, Mesut, *Pontus Meselesi Trabzon ve Giresun'da Millî Mücadele*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1993, s.37.

Çiloğlu, Fahrettin, *Dilden Dine, Edebiyattan Sanata, Gürcülerin Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1993.

Erler, Mehmet Yavuz, "Pont Aşaena (Kara Deniz)" *Rapor: Misyonerlik ve Pontusçuluk*, Türk Ocakları Samsun Şubesi, Yayın nu:3, Samsun, 2002, ss.57-83.

Eyice, Semavi, "Trabzon'un Ünlü Bir Ziyaret Yeri: Meryem Ana (Sumela) Manastırı" *Trabzon*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul; 1996, ss.81-90.

Gündüz, Şinasi, "Misyonerlik ve Hıristiyan Misyonerler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2002, c.2, sayı:1, s.17.

Gündüz, Şinasi, "Misyonerlik", *Rapor: Misyonerlik ve Pontusçuluk*, Türk Ocakları Samsun Şubesi, Yayın nu:3, Samsun, 2002, s.7-20.

Halvaşi, Pridon, "Bana mı Öğretiyorlar Acaralıların Kim Olduğunu?", *Çveneburi, Kültürel Dergi*, Ocak - Haziran, 1996, sayı: 19-21, ss.3-5.

Haydarođlu, İknur Polat, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, ss.128-139.

Hellier, Chris, "Türkiye'nin Unutulmuş Gürcü Kiliseleri", *Çvneburî, Kültürel Dergi*, Temmuz – Ekim 1993, sayı:4-5, ss.19-21.

Johnstone, Patrick & Jason Mandryk, *Operation World, 21st Century Edition*, Center for World Mission, International Research Office, Virginia, 2001.

Kantarıcı, Şenol, "Amerikan Misyonerlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri", <http://www.ktuvakfi.org.tr/gorusler4.htm> (15.09.2005).

Karpuz, Haşim, "Trabzon İl Merkezi ve İlçelerindeki Önemli Yapılar", *Trabzon, Kültür Bakanlığı Yayınları*, İstanbul, 1996, ss.108-112.

Kaya, Sadık, *İnançlar Sözlüğü*, Ankara, 2004, Kitap I.

Külekçi, Ahmet, "Yusufeli Bölgesinde Bazı Tarihi Anıtlar", *Çvneburî, Kültürel Dergi*, Ocak - Mart 2000, sayı:35, ss.14-15.

Larson, E. John, "Bir İslâm Merkezi Olarak Tiflis", çev. Nebi Gümüş, *İstem, İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi*, yıl:1, sayı: 2, 2003, ss.205-207.

Özel, Sabahattin, *Millî Mücadelede Trabzon*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Putkaradze, Şuşana, *Çvneburî'nin Gürcücesi, Birinci Kitap*, Batum Rustavelli Devlet Üniversitesi, Batumi, 1993 (Shushana Putkaradze, The Georgian Language of "Chvneburî" in Turkey, Book One, Batumi Rustavelli State University, Batumi, 1993.)

Sanikidze, George ve Edward W. Walker, *İslâm and İslâmîc Practices in Georgia*, Berkeley Program in Soviet and Post Soviet Studies Working Paper Series, University of California, Berkeley, Fall 2004.

Shukurov, Rustam, "Turkish Speaking Byzantines of the Pontos", *Trabzon Tarihi Sempozyumu, 6-8 Kasım 1998*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, ss.99-109.

Şengelia, Nodar, "Gürcüstan'da Osmanlı Çalışmaları -5", *Çvneburî, Kültürel Dergi*, Nisan-Haziran 2002, sayı: 44, ss.12-15.

Taşdemirci, Ersoy, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar" *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 10, 2001, ss.13-30.

Trabzon Milletvekili Şeref Malkoç'un soru önergesi 7-5446s (26.12.2001) ve Rüştü Kazım Yücelen'in cevabı 7-5446c (11.02.2002) <http://www.tbmm.gov.tr> (12.08.2005).

Turan, Süleyman, *Pavlus'un Misyon Anlayışı*, K.T.Ü.S.B.E.,Basılmamış Yüksek LisansTezi,Trabzon, 2004.

Türkdoğan, Orhan, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.

Uludağ, Mehmet Bülent, "Acarâ Özerk Cumhuriyeti'nde Kültürel ve Dinsel Etkileşimlere Sosyolojik Bakış", *Çvneburî, Kültürel Dergi*, Temmuz – Eylül 2002, sayı:45, s.6.

Üstün, Hulusi, "Bir İnanmış Adam ve Çerkesler", (19.09.2005) <http://www.nartajans.net/nuke/modules.php?name=News&file=article&sid=1697> .

Vanilişi, Muhammed ve Ali Tandilava, *Lazların Tarihi*, çev. Hayri Hayrioğlu, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.

World Wide Religious News (WWRN), "Turkey: Turkish Protestants Seek Legal Status" ("Compass," June 07, 2005)
<http://www.wwrn.org/article.php?idd=17236&sec=59&cont=5> (10.09.2005).

Yuvalı, Abdülkadir, "Ermeni İsyanlarında Misyoner Okulların Rolü" *Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi* <http://strateji.cu.edu.tr/ERMENI/05.asp> (06.04.2004).

Muhtelif İnternet Siteleri

<http://www.tbmm.gov.tr> (12.08.2005).

<http://www.agapehouse.biz> (15.09.2005).

http://www.agapehouse.biz/calvinizim/index_John_Calvin.htm(15.09.2005).

<http://www.Hiristiyani.net/Hiristiyanyazarlar/policarp.htm>(15.09.2005).

http://www.incilturk.com/Calvinizim/index_John_Calvin.htm (15.09.2005).

<http://www.mints.edu/> (15.09.2005) ve <http://www.miamiilahiyatfakultesi.org> (15.09.2005).

http://www.agapehouse.biz/tanikliklar/turk_hiristiyani.htm (15.09.2005).

http://www.incilturk.com/tanikliklar/turk_hiristiyani.htm (15.09.2005).

http://www.incilturk.com/tanikliklar/olulerin_dirilmesi.htm(15.09.2005).

http://www.agapehouse.biz/tanikliklar/olulerin_dirilmesi.htm (15.09.2005).

<http://www.ordu52.com/kultur/kiliseler/> (21.09.2005).

<http://www.pen.org/freedom/oasan.html> (14.09.2005).

Gazeteler

Radikal Gazetesi, 25.03.2005.

Zaman Gazetesi, 10.06.2003.

Radikal Gazetesi, 05.12.2001.

Karadeniz Haber Gazetesi (Trabzon), 10.10.2003.

Giresun Işık Online Gazete, 12.07.2004, <http://www.giresungazete.com> (21.09.2005).